

М.В. Буроменський

Міжнародне право

Гендерна експертиза

ПРОЕКТ "ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА"

ПРОГРАМА ПРООН "СПРИЯННЯ ГЕНДЕРНІЙ РІВНОСТІ"
МІЖНАРОДНИЙ ФОНД "ВІДРОДЖЕННЯ"
ЛІГА ЖІНОК-ВИБОРЦІВ УКРАЇНИ "50/50"

М. В. БУРОМЕНСЬКИЙ

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

ГЕНДЕРНА ЕКСПЕРТИЗА

Логос
Київ — 2001

ББК 67.5
Б91

Буроменський М. В.

Б91 Міжнародне право. Гендерна експертиза./Відп. ред. Т. М. Мельник.— К.: Логос, 2001.— 40 с.
ISBN 966-581-284-х

У виданні розкриваються об'єктивні процеси формування міжнародно-правового співробітництва щодо захисту прав жінок і утвердження гендерної рівності як специфічного напрямку міжнародного співробітництва з прав людини, висвітлюються міжнародно-правові принципи рівноправності жінок і чоловіків, правові засоби боротьби з дискримінацією щодо соціальних статей. Аналізуються міжнародно-правові зобов'язання України та показується їх значення для гендерного реформування національного законодавства. Акцентується увага на міжнародній правозахисній системі від гендерної дискримінації.

Видання розраховане на спеціалістів з питань юриспруденції, політології, гендерної проблематики, а також на працівників державних і громадських структур та широке коло читачів, які цікавляться питаннями гендерної рівності та гендерної демократії.

Видання здійснюється в рамках проекту "Гендерна експертиза українського законодавства", який впроваджується за сприяння та фінансової підтримки Програми ПРООН "Сприяння гендерній рівності" та Міжнародного фонду "Відродження" і реалізується Всеукраїнською громадською організацією "Ліга жінок-виборців України 50/50".

Редактор *Ольга КУЗЬМІНА*

ББК 67.5

ISBN 966-581-284-х

© ПРООН, 2001

БУРОМЕНСЬКИЙ

Михайло Всеволодович

Доктор юридичних наук, професор Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

Спеціалізується з проблем міжнародного права. Автор понад 70 наукових праць. Серед них дві монографії — “Влияние международного права на политические режимы государств” /Ксилон, 1997. — 244 С./, “Право человека в современном мире” /Донецк, 1995. — 292 С./, а також брошури “Как защитить свои права?” /Донецк, 1997. — 56 С./, “Звернення до Європейського Суду з прав людини” /Харків, Фоліо, 2000. — 46 С./.

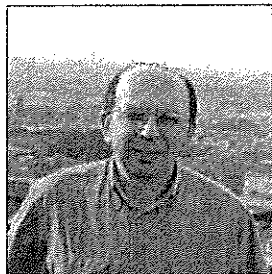
Останніми роками виявляє інтерес до міжнародних аспектів гендерної проблематики.

У 2000 р. очолював групу юристів по підготовці наукової доповіді “Про відповідність українського законодавства Конвенції про захист прав людини та основних свобод”.

Як експерт UN AIDS брав участь у підготовці доповіді “Про правові та етичні питання захисту прав осіб, хворих на СНІД та ВІЧ-інфікованих”.

Як експерт Управління Верховного Комісара з прав біженців ООН підготував доповідь “Про правовий статус біженців в Україні”.

Учасник багатьох міжнародних і всеукраїнських наукових конференцій і семінарів, зокрема з питань гендерної проблематики.

ВСТУП

Останніми десятиліттями ХХ ст. гендерна проблематика у світі стала більш окресленою. У політиці Організації Об'єднаних Націй вона визначена як нагальна. Інтерес до неї зростає на міжнародному рівні з підвищенням гендерної культури населення і забезпеченням прав і свобод людини. Нинішня система прав людини все більш сповнюється гендерного змісту.

Динамізм розвитку гендерної проблематики зумовлений тим, що кожна людина — і жінка, і чоловік — дедалі більше стають суб'єктами історичного процесу. Створення механізму гендерного забезпечення соціального розвитку в даний історичний момент набуває нового значення і виміру, змістом чого є визнання загальнолюдських прав жінок, їх рівності у правах і свободах з чоловіками, обов'язків держав захищати і забезпечувати дотримання цих прав і свобод.

Україна як незалежна держава, здійснюючи національні перетворення й враховуючи при цьому загальносвітові зміни, відповідно до потреб часу має освоїти планетарні гендерні новотворення й створити свої загальнодержавні й загальносуспільні механізми забезпечення дотримання гендерних прав і свобод. Національна гендерна діяльність потребує врахування світової гендерної ситуації, міжнародної активності у сфері гендеру, освоєння міжнародних механізмів формування та здійснення гендерної політики, визначення місця гендерної активності України на міжнародному, регіональному рівнях, в європейському просторі. В системі широкого спектра гендерних перетворень важливе місце належить міжнародному праву.

Ця праця спрямована на здійснення гендерної експертизи міжнародного права, врахування результатів його напрацювань в національній правотворчій та правозастосовчій діяльності у сфері гендеру, при формуванні гендерної політики в Україні. Вивчення гендерного компонента в міжнародному праві матиме результатом не лише грамотність і обізнаність у цих питаннях, а й формуватиме здатність жінок і чоловіків обстоювати свої гендерні права, усвідомлювати гендерні потреби і можливості, втілити їх як складову у структуру правової реформи в Україні.

1. СТАНОВЛЕННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У ЗАХИСТІ ПРАВ ЖІНОК

Поняття гендерного підходу порівняно нове як для внутрішнього, так і для міжнародного права. Воно стало надбанням лише з другої половини ХХ ст. Більш того, міжнародно-правове співробітництво у захисті прав людини розвивалося з початку без будь-якого врахування факту безправності жінок у більшості країн світу. Як це не може видатися на перший погляд дивним, уявлення про рівноправність жінок та чоловіків не без труднощів завойовували визнання в суспільстві, хоча сама ідея рівності всіх людей не була новою для людства. Проте, як правило, не йшлося про поширення рівноправності стосовно жінок. Навіть просвітники ХVІІ–ХVІІІ ст., які заклали філософські підвалини уявлень про право на рівність як про невід’ємне природне право людини, яке належить кожному від народження, нерідко в своїх працях обходили увагою питання про права жінок.

Неоднозначним було ставлення до цього питання і в політичній та правовій думці ХХ ст. Це також не сприяло ані прогресу в правовому закріпленні захисту прав жінок у національному законодавстві, ані співробітництву в цьому напрямі в міждержавних відносинах. Становлення ідеології прав людини і правове закріплення цих прав відбувалося у вигляді політико-правових декларацій, які не враховували особливостей стану тих чи інших категорій населення, зокрема жінок, і тому не могли бути використані для забезпечення рівноправності, а тим більше рівності можливостей осіб, які належать до різних статей.

Лише з першої половини ХХ ст. законодавство окремих держав під впливом масових жіночих рухів починає приділяти увагу захисту прав жінок. У цей же час і в міжнародному праві стали з’являтися норми, які певною мірою можна віднести до таких, що захищають права жінок. Передусім такі норми були спрямовані проти торгівлі жінками. На початку ХХ ст. було підписано ряд таких

міжнародно-правових актів: Договір про боротьбу з торгівлею білими рабіннями 1904 р., Конвенцію про боротьбу з торгівлею білими рабіннями 1910 р., Женевську конвенцію про заборону торгівлі жінками і дітьми 1921 р. Ці міжнародні договори не є суто такими, що пов'язані із захистом саме прав жінок, оскільки в цей час торгівля людьми (незалежно від статі) була в окремих регіонах світу досить поширеною. Достатньо згадати Сен-Жерменський договір 1919 р., за яким Велика Британія, США, Франція, Японія, Італія, Бельгія, Португалія зобов'язалися докласти всіх зусиль до повного знищення рабства на суходолі й на морі, і Конвенцію щодо рабства 1926 р. Ці міжнародно-правові документи були спрямовані проти рабства як загальнолюдського явища, без будь-якого розрізнення щодо статі об'єкта рабства чи работоргівлі.

Поява на початку ХХ ст. міжнародних договорів, спрямованих на захист прав саме жінок, мала велике значення для розвитку міжнародного співробітництва. Вперше в міжнародній практиці поставало питання про наявність соціально-статевого аспекта в правах людини та про небезпеку дискримінації за ознакою статі. Зосередження уваги на забороні торгівлі жінками не викликало сумніву в наявності особливостей “чоловічої” і “жіночої” работоргівлі. Ні для кого не було секретом, що однією із основних цілей “класичної” работоргівлі жінками була їх сексуальна експлуатація.

Пізніше, в 50-х роках ХХ ст., зміст поняття “работоргівля жінками” в міжнародному праві було значно розширено, і воно охопило інститути та звичаї, які схожі на рабство. Тобто постало питання про боротьбу з найбільш варварськими культурними традиціями, що закріплювали залежність жінок від чоловіків. У Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами 1950 р. державам було запропоновано вважати злочинними дії кожного, хто для задоволення похоті іншої особи:

— зводить, схиляє або зваблює для проституції іншу особу, навіть за згодою цієї особи;

— експлуатує проституцію іншої особи, навіть за згодою цієї особи (ст. 1).

Цією ж Конвенцією держави-учасниці зобов'язані “карати кожного, хто:

— утримує будинок розпусти або управляє ним або бере участь у фінансуванні такого будинку;

— здає в оренду або орендує будівлю або інше місце або його частину, знаючи, що вони будуть використані в цілях проституції третіми особами” (ст. 2).

У Додатковій Конвенції про знищення рабства та інститутів і звичаїв, які схожі на рабство 1956 р. держави зобов’язалися вжити “... всіх можливих і необхідних заходів, щоб здійснити поступово в міру можливості в найкоротші строки повне скасування або знищення таких інститутів і звичаїв ... :

с) будь якого інституту або звичаю, в силу яких:

i) жінку обіцяють видати або видають заміж, без права відмови з її боку, її батьки, піклувач, сім’я або будь-яка інша особа або група осіб за винагороду грошима або натурою;

ii) чоловік жінки, його сім’я або його клан має право передати її іншій особі за винагороду або інакше;

iii) жінка по смерті чоловіка переходить у спадок до іншої особи ...” (ст. 1).

У міжнародному праві, як і в національному праві значної більшості держав, гендерного аспекта первісно не містилося. Поява в першій половині ХХ ст. національних правових норм у галузі захисту прав людини традиційно була пов’язана з намаганням захистити, як вважалося, найбільш слабких — дітей та жінок від важких умов праці, і тому заборонити працю дітей та жінок на окремих роботах з важкими й шкідливими умовами праці. Іншими словами, ідея захисту з початку будувалася на законодавчому обмеженні за статевою ознакою доступу до участі в окремих, на думку законодавця небезпечних, суспільних відносинах.

Міжнародне право першої половини ХХ ст. також констатувало наявність статевих ролей, які ґрунтуються на біологічних розбіжностях жінок та чоловіків. Воно визнавало універсальність і незмінність таких ролей у часі і в культурах. Це визначило *формування специфічного напрямку міжнародного співробітництва з прав людини — захисту прав жінок*. Він, так само як і в національному праві, повністю ґрунтується на визнанні статевих відмінностей, що з необхідністю передбачає особливий захист жінок як осіб більш слабких і

більш незахищених, ніж чоловіки. Через багато десятиліть по тому це, безумовно, можна було б критикувати, але без етапу правового захисту прав жінок було б важко перейти до гендерного законодавства. А в багатьох країнах ще й сьогодні суспільство не готове до гендерної реформи, і захист прав жінок є вельми актуальною проблемою.

Перші міжнародні договори, які стосувалися саме захисту прав жінок, були відверто протекціоністського характеру. Вони мали на меті особливе виділення жінок з тим, щоб захистити їхні права в деяких сферах соціальних відносин. Передусім такий підхід було розвинуто в конвенціях Міжнародної організації праці. Деякі міжнародні договори первісно лише проголошували принцип рівності прав і не торкалися питання про гарантії забезпечення рівних умов, як це було в Конвенції про політичні права жінок 1953 р.

2. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ СПІВРОБІТНИЦТВО ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Міжнародне співробітництво в галузі захисту прав людини після Другої світової війни справило значний вплив на подальше становлення і розвиток інституту захисту прав жінок, який з часом перетворився на інститут гендерної рівності. Основоположним принципом цього інституту є рівність прав жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя. Цей принцип було закладено Статутом Організації Об'єднаних Націй. У його Преамбулі закріплено рішучість народів Об'єднаних Націй “знову утвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особи, в рівноправність чоловіків і жінок і в рівність прав великих і малих націй...”.

Саме після Другої світової війни, в другій половині ХХ ст., були прийняті найважливіші універсальні міжнародно-правові акти щодо прав жінок у таких сферах:

— у політичній — Конвенція про політичні права жінок 1952 р.,¹
Конвенція про громадянство заміжньої жінки 1957 р.²;

— у економічній — Конвенція про рівну плату за рівну працю 1951р.³;

Конвенція щодо дискримінації в галузі найму і роботи 1958 р.⁴;

Конвенція про охорону материнства 1952 р.⁵;

— в галузі освіти — Конвенція щодо дискримінації в галузі освіти 1960 р.⁶;

— у сфері сімейних відносин — Конвенція про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів 1962..⁷

¹ *Права человека*: Сб. междунар. договоров. — Нью-Йорк: ООН, 1989. — С.408—411.

² *Там само.* — С. 306—309.

³ *Там само.* — С. 116—120.

⁴ *Международная защита прав человека.* — М.: Юрид. Лит., 1998. — С.209—218.

⁵ *Там само.*

⁶ *Права человека*: Сб. междунар. договоров. — Нью-Йорк: ООН, 1989. — С.100—106.

⁷ *Там само.* С. 412—414.

Міжнародним актом, який узагальнив міжнародне співробітництво в захисті прав жінок, стала прийнята в 1979 р. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок⁸.

Україна є учасницею всіх цих міжнародних угод. Таким чином вона взяла на себе зобов'язання їх виконувати і внести необхідні зміни до свого національного законодавства.

До цих універсальних міжнародно-правових актів, розрахованих на участь усіх держав світу, слід додати акти регіонального міжнародно-правового співробітництва, які частково або повністю присвячені захисту жінок від дискримінації. Зокрема, в Європі — Конвенцію про захист прав людини та основних свобод, Європейську соціальну хартію, Переглянуту соціальну хартію; в Америці — Американську конвенцію з прав людини, Всеамериканську конвенцію з питань запобігання, викорінювання насильства щодо жінок та покарання за нього.⁹

Також є чимало універсальних та регіональних міжнародних актів, які не є юридично обов'язковими, але відображають напрями подальшого міжнародного співробітництва в захисті прав жінок і в боротьбі з дискримінацією щодо жінок. Це міжнародні документи, як правило, прийняті в формі резолюцій міжнародних міждержавних організацій, у тому числі Генеральної Асамблеї ООН. У міжнародно-правовій доктрині існують різні погляди на обов'язок держав виконувати ці акти. Але більшість фахівців, як і міжнародно-правова практика, кваліфікують значну кількість цих актів як рекомендації. Такі акти, без сумніву, менш впливові, ніж міжнародні договори, але їх значення не слід недооцінювати. Вони відображають рівень усвідомлення проблеми в оцінці статусу жінки, який існує в світі, узагальнюють досвід держав у цій галузі.

Рекомендації, які було прийнято авторитетними міжнародними міждержавними організаціями, нерідко стають етапом у міжнародному нормотворенні. Досить згадати Декларацію про захист прав жінок і дітей у надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів 14 грудня 1947 р., Декларацію прав дитини 20 листопада 1955 р., які передували правовому закріпленню проголошених норм.

⁸ *Права людини: Міжнародні договори України.*— К.: Наук. думка, 1992.— С.109—122. Конвенція набула чинності для України 3 вересня 1981 р.

⁹ *Международная защита прав человека: Документы и комментарии.* (Сост. и автор комментариев М.В.Буроменский). Харьков: Синтекс, 1998.— С.209—218.

Інколи резолюція міжнародної організації може стати важливим додатком до міжнародно-правового акта. Так, за укладенням Конвенції про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів 1962 р., яка набрала чинності у 1964 р., Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію “Рекомендація про згоду на вступ до шлюбу, мінімальний шлюбний вік і реєстрацію шлюбів”,¹⁰ в якій із урахуванням національних, культурних та релігійних особливостей держав сформулювала принципи, що мають бути закладені в реформування національного законодавства держав.

З часом кількість резолюцій міжнародних організацій щодо боротьби з дискримінацією жінок значно збільшилась. *Гендерні питання стали сьогодні актуальною проблемою міжнародно-правового співробітництва.*

Особливо важливо привернути увагу до резолюцій регіональних міжнародних організацій, зокрема в Європі (Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, Європейського Союзу). Україна не може не враховувати цих міжнародних документів, маючи на меті інтеграцію в європейський правовий простір.

Починаючи з 70-х років ХХ ст. у міжнародному праві почали складатися передумови для гендерного реформування суспільства. Ідея гендерної рівності передусім дістала відображення в ході переговорів щодо укладання Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Остаточний текст Конвенції було схвалено у 1979 р. на 34-ій сесії Генеральної Асамблеї ООН,¹¹ після чого її було відкрито для підписання державами. Україна ратифікувала цю конвенцію¹².

Норми Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок мають особливе значення для характеристики можливостей, які надаються міжнародним правом державам для гендерного реформування суспільства.

По-перше, Конвенція закріплює позитивні і негативні обов’язки держав. Позитивні (вживати заходів) — забезпечити практичне здійснення принципу рівноправності (п.а ст. 2); вживати законодав-

¹⁰ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 2018 (XX) від 1 листопада 1965 р.

¹¹ Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 34/180 від 18 грудня 1979 р.

¹² Конвенція набула чинності для України 3 вересня 1981 р.

чих заходів (п.б ст. 2); встановлювати юридичний захист (п.с ст. 2). Негативні (утримуватися від дій) — утримуватися від здійснення яких-небудь дискримінаційних актів (п.д ст. 2).

По-друге, Конвенція прямо говорить про обов'язок держав щодо реформування свого законодавства відповідно не тільки до конкретних норм Конвенції, а й, що очевидно особливо важливо, — таким чином, щоб воно *гарантувало* рівноправність соціальних статей. Це означає, що Конвенція не є міжнародно-правовим документом, що дає вичерпне уявлення про шляхи досягнення реальної рівноправності і про права, щодо яких таке досягнення необхідне. Особливо це впливає зі ст. 3 Конвенції.

По-третє, Конвенція дає змогу державам вдаватися у законодавчій практиці до так званої позитивної дискримінації як тимчасового заходу (ст. 4).

3. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПРИНЦИПИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК — ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Основою діючого міжнародного права захисту прав людини є принцип рівноправності жінок і чоловіків. У найбільш загальному вигляді він закріплений у Статуті ООН як обов'язок поважати права всіх незалежно від статі. У прийнятій на основі Статуту ООН у 1948 р. Загальній декларації прав людини усі перераховані в ній права і свободи також проголошені стосовно всіх людей: "Кожна людина повинна володіти всіма правами й усіма свободами, проголошеними цією декларацією, без якого б то не було розрізнення... щодо раси, кольору шкіри, статі, мови ... чи іншого стану" (ст. 2)

Цей принцип сформульовано в обох Міжнародних пактах про права людини 1966 р., що закріпили норму про рівноправність статей. У ст. 3 обох Пактів держави зобов'язалися забезпечувати рівність жінок і чоловіків щодо користування всіма громадянськими, політичними, економічними, соціальними і культурними правами. Цим же питанням присвячені, крім того, ст. 6, 7, 10 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права і ст. 23 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права. Таким чином, Пакти про права людини закріпили принцип рівноправності статей у формі юридичного зобов'язання, і безумовно, розглядають рівність прав жінок і чоловіків ширше, ніж просте декларування їх загальної рівності перед законом.

Рівність у правах є основою будь-якого демократичного суспільства, яке прагне соціальної справедливості і поваги до прав людини. Закріплення цього принципу в міжнародному праві дуже важливе. Практично в усіх сучасних суспільствах і в усіх сферах діяльності існує дискримінація жінок. Це дуже поширене явище. Національне право нерідко не містить положень, які надавали б можливість ефективно протидіяти тим чи іншим формам дискримінації щодо жінок. Дискримінація поглиблюється збереженням у деяких суспільствах стереотипів, традиційних, культурних, релігійних звичаїв і настанов, які принижують роль жінки. Досягнення в забезпе-

ченні рівноправності жінок і чоловіків не повинні приховувати проблем, які є. За різними оцінками, в світі серед бідних зростає загальною частка жінок, зокрема неосвічених. Зберігається дискримінація жінок у сфері зайнятості, в реалізації права на участь в управлінні державою тощо. На Четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок було констатовано, що поряд з поліпшенням становища жінок такий прогрес залишається нерівномірним, “нерівність між чоловіками і жінками існує, а основні перешкоди зберігаються, що суттєво відбивається на добробуті всіх людей”¹³.

Ідея рівноправності жінок і чоловіків конкретизована в багатьох міжнародно-правових актах про права людини.

Міжнародне право закріплює норму про рівність, у тому числі про рівність у правах жінок і чоловіків в категоричній, імперативній формі. Держави не мають права відмовитися від цієї норми.

Концепція рівності, в тому числі щодо жінок та чоловіків, проголошена і закріплена в міжнародно-правових актах про права людини, означає дещо значно більше, ніж однакове поводження з усіма людьми. Однакове поводження стосовно людей, які перебувають у нерівному становищі, сприятиме скоріше збереженню цього стану, ніж досягненню справедливості. Справжньої рівності статей можна досягти лише шляхом дослідження реальних причин нерівності в суспільстві і свідомих зусиль, спрямованих на виправлення такого становища.

Можна стверджувати, що рівноправність жінок і чоловіків є тим принципом, на який можуть спиратися всі спеціальні права жінок.

Не вважаються дискримінаційними правила, що встановлюються для жінок з метою продовження роду.

Конституція України проголошує у ст. 24 принцип рівності прав жінок і чоловіків:

“Тромадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічно-

¹³ Пекінська Декларація. Вересень 1995 р. П.5.

го та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям”.

Чинне українське законодавство встановлює відповідальність за порушення цього права, хоча види і форми такої відповідальності потребують удосконалення.

З міжнародно-правового принципу рівноправності жінок і чоловіків випливає принцип заборони всіх форм дискримінації щодо жінок.

Концепція боротьби з дискримінацією розвинута в міжнародному праві досить повно, в тому числі в сфері боротьби з дискримінацією за соціально-статевою ознакою. За основу юридичного визначення дискримінації можна взяти ст. 1 Конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1966 р. — будь-яке розрізнення, виняток, обмеження чи перевага, метою або наслідком яких є знищення або применшення визнання, використання чи здійснення на рівних засадах прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній чи будь-яких інших сферах суспільного життя.

Заборона дискримінації є основою юридичного механізму сприяння досягненню рівності всіх людей. При цьому поняття рівності може розумітися досить широко. Воно включає в себе так звану формальну рівність, яка закладає найбільш загальне і найбільш широке підґрунтя протидії дискримінації, а також рівність можливостей як правову гарантію реалізації формальної рівності. Саме з урахуванням такого розуміння рівності в міжнародному праві проходило становлення ідеології гендерної рівності.

Ідея рівноправності жінок і чоловіків конкретизована у багатьох міжнародно-правових актах і означає в остаточному підсумку заборону

будь-якої дискримінації стосовно жінок, тобто заборону будь-якого розрізнення, винятку чи обмеження за ознакою статі, “що спрямоване на послаблення чи зводить нанівець визнання, користування або здійснення жінками незалежно від їх сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини і основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській чи будь-якій іншій галузі”¹⁴. Термін “дискримінація” тут потрібно розуміти у найбільш широкому сенсі, включаючи не лише визнання наявності права, а й гарантій реальної можливості користуватися таким правом.

Реалізація цього принципу не може бути забезпечена лише шляхом прийняття законів, норми яких є нейтральними з погляду статусу жінок і чоловіків. Потрібне не лише надання чоловікам і жінкам рівних прав, а й законодавче забезпечення реальної можливості для жінок користуватися цими правами.

До принципів рівності жінок і чоловіків та заборони всіх форм дискримінації щодо жінок застосовується принцип універсальності. Це означає, що кожна держава, незважаючи на історичні, культурні, релігійні відмінності, незалежно від пануючих соціальних і економічних систем зобов’язана поважати і захищати права людини, невід’ємною складовою яких є права жінок.

Міжнародно-правові акти про боротьбу з дискримінацією містять щодо жінок два поняття дискримінації: пряма дискримінація і позитивна дискримінація.

Пряма дискримінація заборонена в усіх її видах і не може бути виправданою ні за яких обставин. Водночас позитивна дискримінація як терміновий захід для досягнення певної мети може бути виправданою. Дуже важливо, що стосовно боротьби з дискримінацією щодо жінок це окремо закріплено в частині першій ст. 4 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: “Вжиття Державами-учасницями тимчасових спеціальних заходів, спрямованих на прискорення встановлення фактичної рівності між чоловіками і жінками, не вважається, як це визначається цією Конвенцією, дискримінаційним, проте воно ні в якому разі не повинно тягнути за со-

¹⁴ Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Ст.1.

бою збереження нерівноправних або диференційованих стандартів; ці заходи повинні бути скасовані, коли будуть досягнуті цілі рівності можливостей і рівноправного ставлення”.

Окремим є питання про створення правових умов для захисту жінки у зв'язку з вагітністю та народженням дітей. Відповідні правові положення взагалі ні за яких умов не можуть розглядатися як дискримінаційні. Це чітко визначено в частині другій ст. 4 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: “Вжиття Державами-учасницями спеціальних заходів, спрямованих на охорону материнства, включаючи заходи, що містяться в цій Конвенції, не вважається дискримінаційним”.

Важливо зазначити, що заборона дискримінації, в тому числі за статевою ознакою, закріплена в усіх найважливіших міжнародних договорах про права людини як на універсальному, так і на регіональному рівнях. У ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права сказано, що згадана стаття Пакту є автономною і тому може мати практично не обмежене застосування. Тобто вона може застосовуватися самостійно, навіть щодо таких прав і свобод, які не містяться в каталозі Пакту. Таке розуміння ст. 26 тривалий час дискутувалося в Комітеті з прав людини¹⁵. Але саме у зв'язку з розглядом справи, пов'язаної з гендерними правами, Комітет з прав людини дійшов висновку, що заборона дискримінації має широкий зміст. У справах Брокса і Зваан-де Вріз, пов'язаних з захистом трудових прав, уряд наголошував, що права в сфері зайнятості закріплені в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, і тому на них не може поширюватися ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права. Але Комітет вирішив, що заборона дискримінації має відношення як до прав, проголошених у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права, так і в Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права. В цілому слід зазначити, що питання забезпечення гендерної рівності

¹⁵ Див.: Nowak M. UN Covenant on Civil and Political Rights. CCPR Commentary. — *N.P.Engel*, Publisher. Keln. Strasbourg. Arlington, 1993. P.466.

неодноразово поставали перед Комітетом у зв'язку з розглядом справ за ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права¹⁶.

На регіональному рівні питанню боротьби з дискримінацією за статевою ознакою також приділено неабияку увагу. В Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. дискримінація заборонена ст. 14. Ця стаття гласить: “Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин”. Як можна побачити, ст. 14 пов'язана з каталогом прав і свобод, закріплених у Конвенції, і не може застосовуватися самостійно. Але це не принижує її значення для захисту гендерних прав, у тому числі в Україні. До цього слід додати, що Європейський суд з прав людини декілька разів давав дуже важливе тлумачення ст. 14 Конвенції. Зокрема, Суд заявив: “Поняття дискримінації в розумінні ст. 14 охоплює в цілому випадки, коли з якою-небудь особою або групою осіб без належного обґрунтування поводяться менш сприятливо, ніж з іншою групою, навіть якщо Конвенція не потребує більш сприятливого поводження”¹⁷.

Важливе значення для боротьби з дискримінацією жінок мають Європейська соціальна хартія¹⁸ та Переглянута соціальна хартія¹⁹. Обидві Хартії закріплюють протиправність дискримінації. Так, у преамбулі Хартії говориться, що “здійснення соціальних прав повинно забезпечуватися без дискримінації”. А в п. 2 ст. 1 Європейської соціальної хартії на держави покладено обов'язок “ліквідувати всі форми дискримінації в сфері праці і зайнятості”. Міжнародна практика застосування обох Хартій у цій частині спрямована на захист гендерної рівності, зокрема, щодо прийняття на роботу, в оплаті праці та в боротьбі з сексуальними домаганнями. Причому, як

¹⁶ Див.: Mauritanian Women case; Ato del Avellanal v. Peru; Pauer v. Austria; Vos v. the Netherlands.

¹⁷ Судове рішення у справі Абдулазіз, Кабалес і Балкандалі від 28 травня 1985 р. Series A, № 6, р. 39, пара 9.

¹⁸ Цей міжнародно-правовий договір підписано Україною, але не ратифіковано.

¹⁹ Переглянута соціальна хартія Україною не підписана.

свідчить практика, передусім зазначені положення Європейської соціальної хартії застосовувалися саме для забезпечення боротьби з дискримінацією щодо жінок²⁰.

Пункт 2 ст.1 Європейської соціальної хартії, за оцінками Комітету незалежних експертів²¹, повинен забезпечити, “щоб принцип недискримінації між жінками і чоловіками був не тільки відображений у чинному законодавстві кожної Договірної Держави, а й застосовувався на практиці”. Законодавство, спрямоване на знищення дискримінації, яка суперечить п. 2 ст. 1 Хартії, має, безумовно, важливе значення, і прийняття такого законодавства є обов’язком держави. Але метою п.2 ст. 1 є досягнення фактичної недискримінації. Тому формальне існування законодавства про заборону дискримінації або декларативність такого законодавства не може свідчити про повне виконання зобов’язань за Хартією. Держава має позитивний обов’язок ліквідувати дискримінацію і для цього вживати практичних заходів, у тому числі ефективні санкції і заходи правового захисту.

Пункт 3 ст. 4 Європейської соціальної хартії зобов’язує держави “визнати права працюючих чоловіків та жінок на рівну платню за рівну працю”. Практика застосування цієї статті Комітетом незалежних експертів виділяє дві форми дискримінації. Насамперед дискримінація у формі різної винагороди для жінок і чоловіків, які виконують ту ж саму роботу. Боротьба з такою формою дискримінації вимагає застосування нескладних заходів. Зокрема, держави, які є учасницями Хартії, повинні продемонструвати, що рівна платня за рівну працю гарантована законом і забезпечена на практиці.

Другою формою дискримінації може бути різна оплата для жінок і чоловіків за виконання еквівалентної (однакової) роботи. Боротьба з цим видом дискримінації більш складна. Необхідно встановити об’єктивні критерії оцінки праці. На цій підставі держави повинні довести, що прийняті необхідні заходи для вирівнювання винагороди за рівну працю.

²⁰ Гамьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: Право и практика.— М.: Моск. независимый ин-т междунар. Права, 1998. — С.496—498.

²¹ Орган Європейської соціальної хартії для контролю за її виконанням державами-учасницями.

В ст. 8 Європейської соціальної хартії окремо закріплено право тих жінок, які працюють, на захист. Це стосується умов праці, права на відпустку у зв'язку з вагітністю і народженням дитини, заборони повідомляти жінку про звільнення під час відпустки у зв'язку з вагітністю і народженням дитини.

Окремо слід зупинитися на правових засобах боротьби з дискримінацією жінок у Європейському Союзі. Визнаючи всі основні міжнародно-правові акти, що стосуються забезпечення недискримінації жінок, у тому числі документи Ради Європи, держави Європейського Союзу зробили значний крок уперед у розробці єдиної, гендерної за своєю сутністю, правової політики. Відповідні положення знайшли закріплення як у так званому первинному праві Спільноти (установчих та інших договорах ЄЕС, Євратому і Європейського об'єднання вугілля і сталі), так і у вторинному (директиви, рішення органів ЄС).

Прогрес у цьому напрямі відчувається все більше і більше. Якщо Римський договір 1957 р. обмежувався обов'язком встановити рівну платню жінок та чоловіків за рівноцінну роботу,²² то в Амстердамському договорі 1997 р. рівність жінок та чоловіків визнана одним із завдань (ст. 2) і напрямів діяльності (ст. 3) Співтовариств. Найважливіші Директиви Європейського Союзу у цій сфері стосуються таких питань:

рівної платні за рівну і рівноцінну роботу (Директива 75/117/ЄЕС);
рівності щодо працевлаштування, професійної підготовки, просування по службі і умов роботи (Директива 76/207/ЄЕС);

прогресивного упровадження рівності в установлені законом системи соціального забезпечення (Директива 79/7/ЄЕС);

рівності в трудових/професійних системах і в системах соціального забезпечення (Директива 86/378/ЄЕС);

рівності в приватному підприємстві, включаючи сільське господарство (Директива 86/613/ЄЕС);

поліпшення здоров'я і безпеки вагітних і робітниць, які нещодавно народили (Директива 92/85/ЄЕС);

узгодження сімейного життя і роботи (Директива 96/34/ЄЕС);

²² Ст. 119 в первісному тексті Договору і ст. 141 в доповненому тексті цього ж Договору.

тягар доведення у справах про дискримінацію — ті, кого звинувачують у дискримінації на робочому місці повинні доводити, що порушення принципу рівності не було (Директива 97/80/ЄС).

Для України зазначені документи Європейського Союзу мають не лише характер прикладу або ілюстрації до цікавого іноземного досвіду. Стратегія України на зближення з Європейським Союзом закріплена в Угоді про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими співтовариствами та їх державами-членами.²³ Відповідно до Указу Президента України “Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу” найважливішим завданням є адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу, забезпечення прав людини (пункт I.1). Адаптація законодавства України згідно з цим Указом передбачає реформування її правової системи та поступове приведення у відповідність до європейських стандартів. Вона охоплює приватне, митне, трудове, фінансове, податкове законодавство, законодавство про інтелектуальну власність, охорону праці, охорону життя та здоров’я, навколишнє природне середовище, захист прав споживачів, технічні правила і стандарти, транспорт, а також інші галузі, визначені Угодою про партнерство та співробітництво. Важливим чинником реформування правової системи України слід вважати участь України у конвенціях Ради Європи, які встановлюють спільні для цієї організації та ЄС стандарти.

Окремо постає питання про дискримінацію у вигляді сексуального домагання. До цього часу в доктрині точаться дискусії щодо змісту цього поняття, а також щодо доцільності взагалі постановки питання про сексуальне домагання. Безумовно, оцінка сексуального домагання залежить від культурних цінностей і норм, які панують у конкретному суспільстві. Дуже важливо встановити універсальні правові вимоги в цій надзвичайно делікатній сфері. Тому для того щоб ті чи інші дії було кваліфіковано як сексуальне домагання, їх треба оцінити не лише об’єктивно, а й з точки зору суб’єктивної оцінки особи, яка стала об’єктом посягань. Для такої особи сексуальне домагання має бути небажаним, нерозумним, неприйнятним.

²³ Угоду ратифіковано Законом № 237/94—ВР від 10 листопада 1994 р.

Протиправність сексуального домагання впливає з Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Це було зазначено в Генеральній рекомендації Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок № 19 Про насильство щодо жінок згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Згідно з пунктом 17 Рекомендації “рівність у трудових відносинах може бути суттєво порушена, коли жінки зазнають специфічного гендерного насильства, такого як сексуальне домагання на робочому місці”. Рекомендації зазначають, що сексуальне домагання включає такі дії, як: “фізичний контакт і його пропонування, зауваження сексуального характеру, демонстрування порнографії та сексуальні вимоги, що має вираження у словах чи діях” (пункт 18). Така поведінка, на думку Комітету, може бути розцінена як принизлива і може утворювати проблему для здоров’я і безпеки. Така практика є дискримінаційною, якщо у жінки є розумні підстави побоюватися, що її відмова матиме наслідком погіршення кар’єрних перспектив, включаючи питання, пов’язані з виходом на пенсію і просуванням по службі, або якщо це створює ворожі умови на робочому місці.

Сучасна міжнародна практика дуже жорстко ставиться до сексуальних домагань як до явища, що існує. Генеральна Асамблея ООН у Декларації про викорінення насильства щодо жінок 1993 р. кваліфікувала сексуальні домагання як форму гендерного насильства.

4. ВІД ЗАХИСТУ ПРАВ ЖІНОК — ДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ

Доцільно проводити гендерний аналіз міжнародного права на-самперед за такими напрямками: в політичній, економічній галузях, у галузях освіти і сімейних відносин.

В галузі захисту політичних прав

Ця галузь посідає особливе місце в захисті жінок від дискримінації. Саме тут здавна існувала дискримінація жінок. В українському законодавстві існує загальна норма про заборону дискримінації жінок, але водночас є прогалина щодо гарантій рівності в реалізації права на участь в управлінні державою. Це має наслідком значно меншу порівняно з чоловіками кількість жінок-депутатів всіх рівнів, жінок — членів Кабінету Міністрів України, жінок на керівних посадах в органах державної влади та місцевого самоврядування²⁴. Спроба вивести це питання зі сфери правового регулювання і залишити лише в сфері культури, як на нашу думку, помилкова. Незважаючи на дискусійність застосування засобів позитивної дискримінації (правовими чи громадськими засобами) для досягнення гендерної рівності в, наприклад, пасивному виборчому праві, зарубіжний досвід свідчить, що досягнення можуть бути досить значними. Представництво жінок у парламентах Швеції і Норвегії доходить до 40 відсотків, у Південній Африці — понад 35 відсотків, у Фінляндії, Данії, Голландії, Аргентині — понад 30 відсотків.

Ще один надзвичайно важливий аспект захисту політичних прав, що відображений у Конвенції про громадянство заміжньої жінки, 1957 р., за своїм духом покликаний захистити право жінки на громадянство. З огляду на вкрай складну зарубіжну практику в цьому питанні і можливість необдуманого відмови від українського громадянства при виїзді за кордон на постійне місце проживання, доціль-

²⁴ Див.: *Гендерна статистика* для моніторингу досягнення рівності жінок і чоловіків. Україна.— К., 2000.— С. 54 .

но встановити для таких колишніх громадянок України спрощену процедуру повернення в громадянство. Ця законодавча норма захистить жінку від загрози насильства в сім'ї стосовно неї, якщо вона прийме рішення про розлучення.

В галузі захисту громадянських прав

Додаткова Конвенція про скасування рабства, работоргівлі й інститутів та звичаїв, схожих з рабством, передбачає заборону і обов'язок держав криміналізувати інститути та звичаї, що кваліфікуються як рабство, у тому числі щодо жінок (п.с ст. 1). Проте в Україні лише торгівля жінками (з цих інститутів і звичаїв) охоплена чинним Кримінальним кодексом України.

Конвенція про згоду на вступ до шлюбу, шлюбний вік і реєстрацію шлюбу передбачає обов'язок держави законодавчо встановити мінімальний шлюбний вік (ст. 2). Конвенція посилається на ст. 16 Загальної декларації прав людини, що проголошує право на створення сім'ї особами, що досягли повноліття. Конвенція про права дитини визначає, що дитиною є "людська істота до досягнення нею 18-річного віку" (ст. 1). Усі Конвенції обумовлюють як виняток можливість зменшення шлюбного віку. З цього погляду викликає заперечення пропозиція про значне зменшення шлюбного віку при обговоренні проекту Сімейного кодексу України.

В галузі захисту економічних прав

У міжнародному праві є багато договорів, які спрямовані на викорінення дискримінації щодо жінок в галузі реалізації економічних прав (Конвенція МОП № 100 про однакову винагороду чоловіків і жінок за працю рівної цінності; Конвенція МОП № 156 про однакове ставлення і рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі з сімейними обов'язками; Конвенція МОП № 132 про оплачувані відпустки (Україна не ратифікувала) — включення відпустки по вагітності і пологах до стажу роботи). Надзвичайно важлива ст. 11 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, хоча гендерний аспект тут іноді не є достатньо вираженим.

Загальна заборона дискримінації, у тому числі в сфері зайнятості, що впливає з Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (ст. 2, 3), в українському законодавстві не гаранто-

вана і тому не існує чітких законодавчих гарантій у рівності можливостей чи зверненні до галузі праці і зайнятості. Міжнародно-правові акти не передбачають можливості встановлення відмінностей у тривалості робочого часу для жінок і чоловіків, у тому числі для важких умов роботи (Конвенція МОП № 153 про тривалість робочого часу на дорожньому транспорті). В той же час може існувати небезпека для принципу рівноправності при застосуванні Конвенції МОП № 30 про регламентацію робочого часу в торгівлі і в установах (Україна не ратифікувала), оскільки конвенція дозволяє державам робити винятки з загального правила для підприємств, де зайняті лише члени сім'ї підприємця (загроза сімейної експлуатації).

Міжнародне право, як зазначалося, зберігає норми, спрямовані на обмеження прав жінок на ринку праці. Передусім це стосується конвенцій МОП, прийнятих у 30–50-х роках. Кодекс законів про працю України повноцінно відбиває норми тих конвенцій, які були ратифіковані Україною (тривалість відпустки по вагітності, пологах, тривалість післяпологової відпустки, обмеження на підземні роботи). Конвенція МОП № 111 забороняє дискримінацію в галузі зайнятості, але містить застереження: “Будь-яке розрізнення, виняток або перевага, що ґрунтуються на особливих вимогах, пов’язані з певною роботою, не вважаються дискримінацією.” (частина друга ст. 2). Конвенція МОП № 127 про максимальний вантаж, допустимий для перенесення одним трудящим (Україна не ратифікувала) містить обов’язок держав установити різну максимальну вагу для перенесення жінками і чоловіками (ст. 7). Прийняті на основі Конвенції Рекомендації додатково передбачають для жінок, зайнятих перенесенням вантажів, обмеження часу для перенесення вантажів і заборону використовувати жіночу працю для перенесення особливо важких вантажів (розділ VI). В Україні прийняті на рівні підзаконного акта різні для жінок і чоловіків норми перенесення вантажів.

Конвенція про охорону материнства, Конвенція про нічну працю жінок у промисловості (Україна не ратифікувала) обмежує застосування праці жінок в окремих галузях промисловості.

Потрібно зазначити, що такі самі, як у Конвенціях МОП, обмеження щодо нічної праці та праці жінок на підземних роботах, містяться в Європейській соціальній хартії. Згідно з її п. 4 ст. 8 держави зобов’язані: “а) регулювати застосування жіночої праці на

нічних роботах у промисловості, б) заборонити будь-яке застосування жіночої праці на підземних роботах у гірничорудній промисловості і відповідно на всіх інших роботах, що не підходять для жінок у зв'язку з небезпечністю, шкідливістю для здоров'я або тяжкістю". Але в сучасних коментарях щодо цієї норми Хартії зазначається, що вона, безумовно, застаріла і за змістом має "патерналістський характер"²⁵. Більш сучасний погляд на цю проблему полягає в необхідності однакової охорони праці обох статей. Такий підхід уже не можна вважати лише доктринальним. Саме з цієї причини Велика Британія і Іспанія денонсували відповідно п. 4 ст. 8 і п. 4b ст. 8 Європейської соціальної хартії.

В галузі захисту освітніх прав

Найбільш значущими міжнародно-правовими документами в цій галузі є Конвенція про дискримінацію в галузі освіти і Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Дискримінація в галузі освіти веде до збереження дискримінації в галузі зайнятості і збереження структурної нерівності між жінками і чоловіками в оплаті праці. Хоча українське законодавство не містить прямих вказівок про статеві відмінності в доступі до вищої освіти, статистика свідчить про наявність такої проблеми. Таким чином, законодавчі гарантії слід кваліфікувати як недостатні.

В захисті прав у сфері сімейних відносин

Перелік основних прав міститься в ст. 16 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Одним з найважливіших завдань, які впливають з міжнародно-правових актів — боротьба з насильством в сім'ї. Згідно з Генеральною Рекомендацією 1992 р. Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок № 19 Про насильство щодо жінок, а також згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок насильство в сім'ї, безумовно, оцінюється як гендерне насильство, яке значною мірою перешкоджає можливостям жінки користуватися правами і свободами нарівні з чоловіком.

²⁵ Гомьен Д., Харрис Д., Зваак Л. Европейская конвенция о правах человека и Европейская социальная хартия: Право и практика.— М.: Моск. независимый ин-т междунар. Права, 1998.— С.514.

5. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ УКРАЇНИ І ГЕНДЕРНЕ РЕФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Колізії, які можуть виникати з деякими міжнародними договорами України в зв'язку з гендерним реформуванням національного законодавства, мають розв'язуватися або з урахуванням ієрархії міжнародно-правових договорів (ст. 9 Конституції України), або з урахуванням відкритості каталогу прав і свобод людини і громадянина в Конституції України (ст. 22 Конституції України).

Конституція України закріпила в ст. 9 надзвичайно важливе положення про співвідношення норм міжнародних договорів України і норм внутрішнього законодавства України:

“Чинні міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України”.

Поряд зі ст. 8 Конституція України у ст. 9 визначає склад і ієрархію норм законодавства Української держави, що має надзвичайно важливе значення. Але на практиці реалізація досить лаконічних положень Конституції пов'язана з немалими труднощами. Пояснень такого становища може бути кілька. Одне з них, безсумнівно, пов'язане з необхідністю точного розуміння змісту ст. 9 Конституції України.

У вітчизняному праві немає офіційного визначення поняття “національне законодавство”. Водночас з'ясування його змісту має істотне значення для тлумачення ст. 9 Конституції України.

Конституційний Суд України, звернувшись за тлумаченням терміна “законодавство” в КЗпП України встановив, що цей термін “досить широко використовується у правовій системі у значенні сукупності законів та інших нормативно-правових актів, які регламентують ту чи іншу сферу суспільних відносин і є джерелами відповідної галузі права. Цей термін без визначення його змісту використовує і

Конституція України (ст. 9, 19, 118, пункт 12 Перехідних положень). У законах, залежно від важливості та специфіки регульованих суспільних відносин, цей термін вживається в різних значеннях: в одних маються на увазі тільки закони; в інших, насамперед кодифікованих, у поняття “законодавство” включаються як закони, так і інші акти Верховної Ради України, так і акти Президента України, Кабінету Міністрів України, в деяких випадках — також і нормативно-правові акти центральних органів виконавчої влади.

Частиною національного законодавства є також згідно зі ст. 9 Конституції України діючі міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України”²⁶.

Для тлумачення у ст. 9 Конституції України терміна “законодавство” за основу має бути взято, безумовно, найбільш широке його розуміння, викладене у зазначеному рішенні Конституційного Суду України. Це пов’язано з необхідністю визначити місце міжнародних договорів у системі всіх інших актів національного законодавства України, оскільки ст. 9 Конституції України включає їх до складу національного законодавства.

Відповідно до Конституції України, норми міжнародних договорів, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України, слід застосовувати у внутрішньому законодавстві України в порядку, передбаченому для норм національного законодавства. Законом України “Про міжнародні договори України” до таких норм віднесені норми ратифікованих Верховною Радою України міжнародних договорів, але це можуть бути й норми міжнародних договорів України, згоду на обов’язковість яких надано Верховною Радою України в іншій формі (див. п.5 гл.1). Тобто норми міжнародних договорів України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, повинні мати силу законів України, але не силу Конституції України.

В ієрархії норм законів України норми міжнародних договорів України повинні займати домінуюче становище. Якщо міжнародним договором, згоду на обов’язковість якого надано Верховною Радою

²⁶ Справа про тлумачення терміна “законодавство”. Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/98 9 липня 1998 р. //Вісник Конституційного Суду України. — 1998. — № 4. — С. 24—25.

України, встановлені інші правила, ніж передбачено законом України, то мають застосовуватися правила міжнародного договору. Це положення ґрунтується на ст. 27 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р.: “Учасник не може посилається на положення свого внутрішнього права як виправдання невиконання ним договору”²⁷. Відповідно ні сама Верховна Рада України, ні інші органи державної влади, в тому числі місцевого самоврядування, не вправі звузити чи виключити своїми нормативно-правовими актами які-небудь зобов’язання, що містяться у чинному міжнародному договорі України.

Тому навіть якщо закон чи інший нормативно-правовий акт, що встановлює інші правила, ніж передбачені в чинному міжнародному договорі України, прийнятий після вираження Верховною Радою України згоди на його обов’язковість, наприклад, у формі ратифікації, мають застосовуватися правила, передбачені міжнародним договором. З дати ратифікації міжнародного договору Верховною Радою України не повинні застосовуватися норми внутрішньодержавних нормативно-правових актів (про застосування норм конституційних актів див. п.15 гл.1), що суперечать нормам цього договору. Сказане має стосуватися в тому числі і актів Верховної Ради України про визнання обов’язковості міжнародного договору (наприклад законів про ратифікацію), якщо вони містять інші положення, ніж договір²⁸.

Зарубіжна доктрина і судова практика, звертаючись до цього питання, схиляється до думки, що для нормальної реалізації норм міжнародного договору у внутрішньому праві норма закону (в тому числі наступного) не повинна мати більшу силу, ніж норма договору і має тлумачитися таким чином, щоб відповідати договірним правилам.

З огляду на це діючі міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, повинні займати друге місце після Конституції України, в ієрархії актів законодавства України. На

²⁷ Венская конвенция о праве международных договоров от 23 мая 1969 г.// Международное право в документах. — С. 69—99.

²⁸ Так, хоча Закон про ратифікацію Європейської Конвенції про захист прав людини і основних свобод 1950 р. від 17 червня 1997 р. указує на визнання Україною дії Конвенції “...на своїй території...”, повинна діяти ст. 1 Конвенції про забезпечення державами, які домовляються “...кожній у межах їх юрисдикції...” прав і свобод, визначених у Конвенції.

жаль, на неточності в розумінні цього хибують навіть такі авторитетні акти, як рішення Конституційного Суду України. Так, у Справі про тлумачення терміна “законодавство” Конституційний Суд України розмістив акти законодавства у такій послідовності: “закони України, міжнародні договори України, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, а також постанови Верховної Ради України, укази Президента України, декрети і постанови Кабінету Міністрів України, прийняті в межах їх повноважень і відповідно до Конституції України і законів України”²⁹. Закони України мають бути в цьому переліку за міжнародними договорами.

Особливе значення має питання про можливість дії у внутрішньому правопорядку України міжнародних актів, що не є міжна-

²⁹ Справа про тлумачення терміна “законодавство”. Рішення Конституційного Суду України № 12-рп/98 9 липня 1998 р. //Вісник Конституційного Суду України. —1998. — № 4. — С.26.

Можна навести й інші приклади, коли опускається факт існування міжнародних договорів України як нормативно-правових актів, що діють у внутрішньому правопорядку. Ось два з них.

У Рішенні Конституційного Суду України у Справі про об’єднання громадян в Автономній Республіці Крим сказано, що “Згідно з пунктом 11 частини першої ст. 92 Конституції України засади утворення і діяльності політичних партій, інших об’єднань громадян визначаються виключно законами України”, і далі “...відповідно до пункту 1 частини першої ст. 92 Конституції України права і свободи людини і громадянина, гарантії цих прав і свобод, основні обов’язки громадянина визначаються виключно законами України” (Справа про об’єднання громадян //Рішення Конституційного Суду України № 2-рп/98 3 березня 1998 р. //Вісник Конституційного Суду України. 1998. № 2.— С.22.) Як відомо, питання, що стосуються свободи асоціації, врегульовані в ряді міжнародних договорів, ратифікованих Україною. Причому щодо ст. 22 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права і ст. 11 Конвенції про захист прав людини і основних свобод є практика відповідно Комітету з прав людини і Європейського суду з прав людини, ігнорувати яку Україна не вправі.

У рішенні Конституційного Суду України у Справі про вибори народних депутатів України сказано, що “якщо права і свободи людини і громадянина, а також гарантії цих прав і свобод (у тому числі додаткові гарантії недоторканності особи) визначаються виключно законами України (пункт 1 частини першої статті 92 Конституції України), то гарантії вищого рівня мають за логікою визначатися виключно Конституцією України...” (Справа про вибори народних депутатів України // Рішення Конституційного Суду України № 1-рп/98 26 лютого 1998 р. // Вісник Конституційного Суду України. 1998. № 2. С.12.) Водночас питання про імунітети державних посадових осіб, у тому числі вищого рівня, може бути поставлено в міжнародному договорі. Наприклад, у Римському Статуті Міжнародного кримінального суду встановлено: “посадове становище як глави держави або уряду, члена уряду чи парламенту, обраного представника або посадової особи уряду ні за яких умов не звільняють особу від кримінальної відповідальності згідно з цим Статутом і не є само по собі основою для пом’якшення вироку» (частина перша ст. 27.).

родними договорами: резолюцій міжнародних організацій, міжнародних рекомендацій, міждержавних комюніке та ін.

Як зазначалося, Конституція України розглядає як частину національного законодавства лише міжнародні договори, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України. Але практиці, у тому числі вітчизняній, відомі випадки, коли такий договір санкціонує застосування юридично не обов'язкових міжнародних актів³⁰. Якою мірою такі положення міжнародного договору можуть бути виконані при регулюванні внутрішніх правовідносин?

Враховуючи те, що договірна норма вступає за таких умов у колізію з нормою частини першої ст. 9 Конституції України, розширюючи її зміст, застосування такої договірної норми не відповідало б Конституції. Застосування у внутрішньому правопорядку норм міжнародного договору не може ні суперечити Конституції України, ні доповнювати її (якщо тільки сама Конституція не відкрита для таких доповнень, як, наприклад, у випадку з переліком прав і свобод людини згідно з частиною першою ст. 22), ні вилучати які-небудь положення³¹.

Особливим випадком застосування у внутрішньому правопорядку резолюцій міжнародних організацій та інших міжнародних актів може бути їх використання для підтвердження загальновизнання тих чи інших міжнародних принципів, враховуючи стан реформування національного законодавства. Так, у Справі К.Г. Устименко Конституційний Суд України вказав на суперечність ряду застосовуваних в Україні нормативно-правових актів "...загальновизнаним міжнародним принципам рекомендаційного характеру..." і навіть перелік деяких з цих міжнародних актів рекомендаційного характеру³². В будь-

³⁰ Наприклад ст.13 Договору про відносини добросусідства і співробітництва між Україною й Румунією від 2 червня 1997 р., ратифікованого Верховною Радою України, встановлює зобов'язання сторін "застосовувати міжнародні норми и стандарти..., які містяться... в документі Зустрічі Копенгагенської Конференції щодо людського виміру Організації з безпеки та співробітництва в Європі від 29 червня 1990 р. Декларація Генеральної Асамблеї ООН щодо прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин (Резолюція 47/135) від 18 грудня 1992 р..." Як видно, договірна норма прямої дії розширює зміст ч.1 ст.9 Конституції України.

³¹ В рішенні у справі К.Г. Устименко Конституційний Суд України вказав: "...винятки з конституційних норм встановлюються самою Конституцією, а не іншими нормативними актами."

³² Там само.

якому разі застосування норм таких актів є факультативним і спрямоване на досягнення більш глибокого праворозуміння.

З ратифікацією Верховною Радою України у 1997 р. Конвенції про захист прав людини та основних свобод постало питання про можливість та порядок застосування в Україні актів тлумачення Конвенції Європейським судом з прав людини. Це питання має безпосереднє відношення до гендерної проблематики, оскільки питання гендерної рівності виникали в Суді у зв'язку із застосуванням ст. 14 Конвенції “Заборона дискримінації”.

Формально ст. 9 Конституції України не містить положень про можливість застосування в Україні рішень міжнародних судових органів, зокрема Європейського суду з прав людини. Але згідно з частиною першою ст. 32 Конвенції “юрисдикція Суду поширюється на всі питання, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї і які передаються йому на розгляд відповідно до ст. 33, 34, 47”. Суд є єдиним органом, який має таке повноваження. Дослідники Конвенції, так само як і сам Суд, єдині в тому, що, за тлумаченням Європейським судом з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основних свобод та протоколи до неї самостійно не існують. За сорок років існування практика Суду і Конвенція стали єдиною сутністю. Вони не можуть існувати окремо без суттєвої шкоди для цілей Конвенції. Тому говорити про застосування в Україні Конвенції без урахування актів її тлумачення Судом — все одно, що відмовитися від виконання Конвенції *bona fide* як того вимагає міжнародне право.

Визнаючи в Законі України “Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року” юрисдикцію Суду з усіх питань, що стосуються тлумачення та застосування Конвенції, Україна визнала це виняткове право Європейського суду з прав людини.

І все-таки для остаточного зняття питання про те, чи є обов'язковою практика Європейського суду з прав людини у внутрішньому правопорядку України, було б доцільно прийняти відповідне рішення Конституційного Суду України, подібно до того, як це зробив Конституційний Суд Іспанії³³.

³³ *Практика Європейського Суду з прав людини: Рішення. Дослідження. Нормативні акти.* Вип.2. — К., 1998. С.17.

Особливе місце посідає питання про співвідношення норм Конституції України і норм міжнародно-правових договорів України про права людини, а також питання про тлумачення Конституції на основі таких міжнародних договорів.

Частина друга ст. 9 Конституції України звернена в майбутнє і виключає можливість укладення Україною міжнародних договорів, що суперечать Конституції України. Згідно з Законом України “Про міжнародні договори України” “...поняття “укладення міжнародного договору України” охоплює ведення переговорів з метою підготовки тексту міжнародного договору, прийняття тексту міжнародного договору чи встановлення його автентичності та висловлення згоди на обов’язковість міжнародного договору для України” (п.2 ст. 1). Ця норма створює юридичний обов’язок уповноважених органів Української держави не укладати міжнародних договорів, що суперечать Конституції України, але вона не виключає ймовірності укладення таких договорів, що підтверджується зарубіжною практикою, і не стосується договорів, укладених до прийняття Конституції України. Тобто норма частини другої ст. 9 Конституції України не звернена в минуле.

Точкою відліку для вирішення даного питання в міжнародному праві є ст. 46 Віденської конвенції про права міжнародних договорів: “1. Держава не вправі посылатися на ту обставину, що її згода на обов’язковість для неї договору була виражена на порушення того чи іншого положення її внутрішнього права, що стосується компетенції укладати договори, як на підставі недійсності її згоди, якщо тільки це порушення не було явним і не стосувалося норми її внутрішнього права особливо важливого значення. 2. Порушення є явним, якщо воно буде об’єктивно очевидним для будь-якої держави, що діє в цьому питанні добросовісно і згідно зі звичайною практикою.” Отже, головною є міра важливості і обсяг порушення норми внутрішнього права, що звичайно ж належить до оціночних понять. Безумовно, такі порушення мають бути настільки істотними, що їх наявність ставить під сумнів сам факт досягнення згоди між сторонами. Інакше договір має бути визнаний дійсним і виникає питання про дію його норм у внутрішньому правопорядку України.

Конституція України нічого не говорить про можливість дії в Україні міжнародних договорів, норми яких не збігаються з норма-

ми Конституції України. Виникнення таких колізій в іноземних країнах добре відомо і вкрай суперечливо вирішується в теорії³⁴.

На нашу думку, тут можливі два варіанти: або норма діючого міжнародного договору суперечить Конституції України, або норма міжнародного договору доповнює Конституцію України і не суперечить їй.

В обох випадках виникає питання про офіційне тлумачення Конституції України. Таке тлумачення здійснює Конституційний Суд України. Згідно зі ст. 69 Закону України “Про Конституційний Суд України” рішення Суду є обов’язковим для виконання. Це означає, що застосування норми міжнародного договору у внутрішньому правопорядку України залежатиме від рішення Суду. Якщо таке рішення не визнає відповідності Конституції України норми міжнародного Договору України (у тому числі ратифікованого), то така норма, з урахуванням ст. 46 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів, не повинна застосовуватися у внутрішньому правопорядку України.

Особливим є питання про можливу відмінність в обсязі прав і свобод, закріплених у Конституції України і в міжнародних договорах України. Незважаючи на те, що Конституція України містить надзвичайно широкий перелік прав і свобод людини, цей перелік усе-таки вужчий, ніж у міжнародному праві. У цій частині можуть виникати проблеми з забезпеченням гендерної рівності. Наприклад, Конституція України взагалі не містить норми про заборону рабства і работоргівлі. Тим часом, як зазначалося, сучасні форми рабства, як їх розуміють у міжнародному праві, переважно є водночас формами гендерного насильства. Або, далі, Конституція не проголошує цінність особистої свободи, тоді як у преамбулі Міжнародного пакту про громадянські і політичні права визнається “ідеал вільної людської особистості”. Тим часом цей ідеал має безпосереднє відношення до захисту від сексуального насильства, яке також є формою гендерного насильства. Цей перелік можна було б продовжити.

Природне запитання про можливість користування в порядку частини першої ст. 22 Конституції України правами і свободами, проголошеними в міжнародно-правових актах, залишається дискусій-

³⁴ Обзор литературы см: *Талалаев А.Н.* Право международных договоров.— М.:Международ. отношения, 1980. С.256-261.

ним. Одним із перших до нього звернувся П.М. Рабінович³⁵. Висловлений ним погляд на проблему майже не змінився, хоча цю проблему досліджували й інші автори, які писали на цю тему. Ставлячи питання про можливість безпосередньої дії тих прав і свобод, які не закріплені в Конституції, пропонується розрізняти дві можливі ситуації. Перша — постає перед правотворчими (передусім законодавчими) органами. Для таких органів відповідні міжнародні акти мають бути визначальними і навіть “критеріальними”. Друга — стосується правозастосовних органів. Для них безпосередньо діючими, захищеними державою слід вважати “тільки конституційні права і свободи людини і громадянина”³⁶. З цим важко погодитися.

Суть суперечки в колізії частини другої ст. 9 і частини першої ст. 22 Конституції. Частина друга ст. 9 Конституції містить загальну норму: “Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Конституції України”. Норма частини першої ст. 22 безперечно є частковою щодо ст. 9 і стосується суто прав і свобод людини. Причому в частині першій ст. 22 Конституції взагалі не йдеться про можливість дії в Україні норм про права і свободи людини, що суперечать Конституції. Основний Закон просто констатує, що “права і свободи людини і громадянина, закріплені цією Конституцією, не є вичерпними”. Іншими словами, Конституція презюмує рецепцію договірних міжнародно-правових норм про права людини і основні свободи. Це повною мірою відповідає основоположній ідеї про природність і невід’ємність прав і свобод людини, яка притаманна міжнародно-правовим актам у даній галузі і сприйнята Конституцією України. Тому міжнародні договори, які містять такі норми, не вступають у суперечність з частиною другою ст. 9 Конституції України і є всі підстави для повноцінного використання можливостей, які надаються частиною першою ст. 22 Конституції України.

Якщо ж у процесі користування особою правами, не закріпленими в Конституції, але які випливають з міжнародних договорів Ук-

³⁵ Рабінович П.М. Права людини і громадянина у Конституції України. — Харків: Право, 1997. — 64 С.

³⁶ Там само. — С. 22—23.

раїни, згоду на які надано Верховною Радою України, з'ясовується, що ці права суперечать Конституції, то це має бути встановлено тільки Конституційним Судом. На цю ж обставину звертає увагу Пленум Верховного Суду України в своїй Постанові від 1 листопада 1996 р. № 9 “Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя”: “...міжнародні договори застосовуються, якщо вони не суперечать Конституції”³⁷.

---

³⁷ *Збірник Постанов Пленуму Верховного Суду України (1963 — 1997 роки)*. — Сімферополь: Таврія, 1998.— С.55.

6. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ ЗАХИСТУ ВІД ГЕНДЕРНОЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ

В останні десятиліття в світі створена розгалужена мережа міжнародних органів із захисту прав людини. Головна мета такої міжнародної правозахисної системи — створення умов, за яких кожна людина, в якій країні вона не перебувала б, була б впевненою, що її права гарантовані та надійно захищені.

Міжнародна система захисту прав людини і основних свобод поступово охоплює дедалі більшу кількість держав і стає все більш ефективною. Хоча в міжнародному праві зберігається принцип, згідно з яким міра захищеності осіб з боку міжнародних установ здебільшого залежить від згоди держави визнавати повноваження таких міжнародних органів, реальний вплив цих органів на політику держав постійно зростає. Існує багато формальних і неформальних засобів правового чи політичного тиску на державу, яка відмовляється додержуватися прав людини та основних свобод.

Україна проголосила у своєму законодавстві пріоритет поваги до прав людини. Як учасниця багатьох міжнародних договорів про права людини вона визнала право осіб, які вважають, що було порушено їхні права, звертатися за їх захистом до міжнародних органів. Відповідно до частини четвертої ст. 55 Конституції України “кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасницею яких є Україна”.

Існує декілька видів міжнародних органів із захисту прав людини. В кожному з них застосовується своя процедура подання та розгляду скарг. Але в цілому всі скарги умовно поділяють на два види: петиційні та інформаційні.

Петиційні скарги містять вимогу захистити порушене право. Такі скарги можуть розглядати відповідні міжнародні судові або квазі-судові органи. Наприклад, звернення до Комітету з прав людини на

підставі Факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права,³⁸ звернення до Міжнародної організації праці на підставі її Статуту або до Європейського суду з прав людини за процедурою Конвенції про захист прав людини та основних свобод³⁹.

У разі подання індивідуальної петиції особа або її представник можуть бути присутніми при розгляді справи. Розгляд скарги завершується задоволенням чи відмовою в її задоволенні або досягненням дружнього врегулювання.

Рішення міжнародного органу про задоволення скарги має для держави-відповідача юридично обов'язковий характер, якщо держава визнала для себе обов'язковою юрисдикцію такого органу. Рішення Європейського суду з прав людини про визнання порушення Конвенції про захист прав людини та основних свобод може супроводжуватися покладанням на державу-відповідача всіх витрат і збитків, яких зазнала постраждала особа.

Рішення міжнародного органу про відмову визнати порушення права не може тягти за собою несприятливих для заявника наслідків у зв'язку з його петицією.

Інформаційні петиції можна віднести, скоріше, не до скарг, а до повідомлень. Така петиція, хоча і може бути пов'язана з вимогою про захист порушеного права, але орган, до якої її направлено, найчастіше не має ані повноважень, ані процедури розглядати такі повідомлення як скарги і не має права виносити за такими скаргами обов'язкові для держав рішення. Міжнародними органами, які розглядають зазначені повідомлення, найчастіше бувають комітети та комісії з моніторингу за дотриманням міжнародних договорів про права людини. Наприклад, Комітет з прав дитини згідно з Конвенцією про права дитини, Комітет по ліквідації дискримінації щодо жінок згідно з Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Метою повідомлення є інформування міжнародного органу про стан дотримання прав людини в Україні, про стан законодавства в цій сфері, наявність порушень, у тому числі грубих, прав людини, про

³⁸ *Лищина И.* Международные механизмы защиты прав человека. — Харків: Фоліо, 2001. — 110 с.

³⁹ *Буроменський М.В.* Звернення до Європейського Суду з прав людини. — Харків: Фоліо, 2000. — 32 с.

невідповідність національного законодавства міжнародним договорам, що може створювати умови для порушення прав людини тощо.

Автор чи автори таких повідомлень звичайно не беруть участі в їх розгляді. За підсумками розгляду інформації міжнародні органи можуть приймати рекомендації державам щодо запобігання порушень прав людини в подальшому.

Крім зазначених форм звернень до міжнародних органів із захисту прав людини, можливі й інші більш складні способи інформування (які не мають характеру петицій або скарг) міжнародних органів про дотримання прав людини в державі. Ці способи вимагають спеціальних зусиль з боку громадських організацій і спрямовані на моніторинг законодавства, підготовку експертно-аналітичних довідок про відповідність національного законодавства міжнародним договорам держави. Саме такі незалежні доповіді неурядові організації можуть протиставляти в міжнародних органах офіційним доповідям своєї держави.

Звернення до міжнародних органів з захисту прав людини може мати різні причини та різні наслідки. Процедура розгляду скарги може затягтися і тривати не один рік. Але йдеться про зусилля, спрямовані на захист прав людини, і тому будь-яким правовим засобом захисту не можна нехтувати. Застосування міжнародних механізмів захисту прав людини може відіграти важливу роль у гендерному реформуванні національного законодавства України.

***

XX ст. — було епохою активного утвердження світовим співтовариством рівності жінок і чоловіків. У XXI ст. світ увійшов з ідеєю і практикою оптимізації гендерного компонента в усіх сферах життя. На це спрямовано вироблення гендерних стандартів, принципів та напрямів діяльності. Вони зумовлені світовими процесами глобалізації, демократизації, гуманізації соціального життя, важливою складовою яких є соціально-статеві відносини. Вивчення і аналіз міжнародного законодавства, його гендерного конструкту та міжнародного досвіду гендерної діяльності розширює національний світогляд щодо вироблення механізмів впровадження міжнародних норм та новотворення в українському законодавстві з гендерної проблематики.

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Становлення міжнародно-правового співробітництва у захисті прав жінок	5
2. Міжнародно-правове співробітництво щодо захисту прав жінок після Другої світової війни	9
3. Міжнародно-правові принципи захисту прав жінок — гендерної рівності	13
4. Від захисту прав жінок — до гендерної рівності	23
5. Міжнародно-правові зобов'язання України і гендерне реформування національного законодавства	27
6. Міжнародно-правові засоби захисту від гендерної дискримінації	37

Підп. до друку 1.10.2001. Формат 60 × 84¹/₁₆. Папір офс. Гарнітура “Таймс”.
Друк офс. Ум. друк. арк. 2,3. Обл.-вид. арк. 3,1.
Тираж 1000 прим. Зам. 698.

Видавництво “Логос”
Свідоцтво ДК № 201 від 27.09.2000 р.
01030, Київ-30, вул. Богдана Хмельницького, 10
Тел./факс 235-60-03